

predmeti koje su posjedovali porečki uglednici na neki način donose čitatelju uvid u svijet elitnoga društva što, prema riječima autorice, iskače iz okvira dosadašnjih razmatranja istarskoga područja kroz prizmu siromaštva, gladi i kriznih razdoblja. Analiza raznih obrta (obučari, krojači...) i inventara dućana mješovitom robom donosi naznake o postojanju svojevrsnoga srednjeg sloja. Na samome kraju autorica poziva i potiče na daljnja istraživanja.

Slijede „Izvori“ (219–221), „Literatura“ (223–233), „Prilozi“ (235–279) i bilješke iz priloga te bilješka o autorici (280).

Odijevanje čini jednu od osnovnih ljudskih potreba, no od najranijega doba ono postaje sredstvo odražavanja kulture, a i način na koji se odražava društveni status, zrcali moć i ugled plemenitih građana, kao i neimaština siromašnijih slojeva. Knjiga Elene Uljančić pokazuje upravo važnost odjeće kao sredstva komunikacije s okolinom izražavanjem vlastite individualnosti, kulture, osobnosti te statusa. Knjiga predstavlja novinu u istarskoj, time i hrvatskoj historiografiji jer nudi vrlo iscrpnu analizu kulture odijevanja uglednih građana Poreča i njegove okolice, vješto kombiniranu s postojećim saznanjima o gospodarskom, demografskom i političkom stanju u promatrane razdoblju, dajući tako značajan temelj i poticaj za daljnja istraživanja.

Gabriela Braić

Monika Zuprić, *Nevidljivi žig. Nezakonita djeca Tara, Vabriga i Frate u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2019., 188 str.

Godine 2019. svjetlo dana ugledala je knjiga *Nevidljivi žig. Nezakonita djeca Tara, Vabriga i Frate u 18. i 19. stoljeću* mlade istarske povjesničarke Monike Zuprić. Nastala je na temelju autoričina diplomskoga rada istoga naslova, obranjenoga 2018. na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Kako i sam naslov sugerira, djelo se bavi izvanbračnom, odnosno nezakonitom djecom u tri istarska mjesta na Poreštini (Tar, Vabriga i Frata) u 18. i 19. stoljeću, većinom kroz upise u matične knjige krštenih, ali konzultirajući i ostale izvore, poput knjige stanja duša te matičnih knjiga umrlih i vjenčanih. U demografsku sliku ta tri susjedna mjesta autorica uklapa priču o nezakonitoj djeci, proučavajući njihov udio u ukupnome broju krštenih za pojedino mjesto, godišnju, mjesečnu i sezon-

sku distribuciju rođenja i začeca te odnos zajednice prema njima, nerijetko „čitajući između redaka“. Knjiga obiluje grafičkim prikazima i tablicama te zanimljivim primjerima iz života, koji obuhvaćaju i za ondašnje društvo skandalozne situacije.

Prije prelaska na prikaz sadržaja djela, valja obratiti pozornost na naslovnicu na kojoj se nalazi stilizirani crtež ruke koja upire u imena roditelja nezakonitoga djeteta, koji je autorica pronašla u upisu krštenja nezakonite djece iz Tara 1810. godine. Upravo je ta slika simboličan prikaz tzv. „nevidljivoga žiga“ kojime su nezakonita djeca bila obilježena u zajednici te dobar nagovještaj čitatelju čime se knjiga bavi. Na samome početku knjige nalazimo kazalo sadržaja, predgovor (VII-VIII), posvete i zahvale autorice.

„Uvod“ (1-2) ukratko donosi pregled tema koje je autorica uklopila u djelo pa se tako proučava udio nezakonite djece u Taru, Vabrigi i Frati u 18. i 19. stoljeću te donosi usporedba podataka s ostalim istarskim mjestima u tom razdoblju. Tri su odabrana mjesta djelovala kao samostalne župe do 1847., kada su objedinjena u tarsku župu. Osim demografske slike, glavna je tema ovoga djela odnos zajednice prema nezakonitoj djeci pa autorica proučava i teme koje bi na to mogle ukazivati, poput nazivlja te djece, analize tko su bile njihove majke, kumovi, babice i dr.

Matične su knjige glavni izvor za proučavanje te teme pa je sljedeće poglavlje (3-12) posvećeno upravo njima. Predstavljen je razvoj povijesne demografije kao znanstvene discipline te izvora za njezino proučavanje, s naglaskom na izvore vezane za istarsko područje. Upravo se matične knjige ističu kao glavni izvor za povijesnodemografska istraživanja nekoga područja te se autorica ukratko osvrće na njihov razvoj kroz povijest. Osim povijesnodemografskih tema, pri iščitavanju brojnih podataka i zanimljivosti koje nude matice, pružaju se brojne mogućnosti istraživanja raznolikih društvenih, gospodarskih i ostalih područja, za što je svakako primjer i ovo djelo. Vođenje matica postaje obavezno odlukama Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), no na istarskome je području sačuvan i određen broj predtridentskih matica (Umag, Labin, Bale, Rovinj...). Autorica predstavlja čitatelju matice Tara, Vabriga i Frate, koje su ujedno i glavni izvor ove studije. Najstarije matice potječu iz 18. stoljeća (matica krštenih 1717. – 1781. i matica vjenčanih 1752. – 1828.), dok starije matice nisu sačuvane. Pojedine matice Vabriga (matica krštenih) i Frate (matica vjenčanih) starije su od matica Tara, a potječu iz 17. stoljeća te sadrže i zapise na glagoljici.

„Povijest Tara, Vabriga i Frate“ (12-16) poglavlje je koje donosi kratak pregled povijesti i razvoja tih triju naselja od prapovijesti do kraja Prvoga svjetskoga rata. Tar se razvija iz obrambene utvrde u ranom srednjem vijeku, a prvi se put spominje 983. u ispravi cara Otona II. U 13. stoljeću u izvorima se po prvi put spominje naselje Novi Tar, iz kojega se razvija današnji Tar. Godine 1508. potpada pod vlast Mletačke Republike, odnosno pod jurisdikciju novigradskoga podestata. Vabriga je pak bila značajna u rimsko doba jer se na tom području nalazilo sjedište rimskoga *tabulariuma*, a u blizini se nalazio i pogon za proizvodnju keramičkih proizvoda, prvenstveno amfora, omogućivši razvoj trgovišta. Sva su tri naselja početkom novoga vijeka potpala pod vlast Mletačke Republike te su zbog depopulacije kao posljedice kriznih razdoblja naseljavana novim stanovništvom, kao što je to bio slučaj i s mnogim drugim istarskim mjestima i krajevima.

Četvrto poglavlje, „Kretanje stanovništva“ (17-35), donosi pregled broja stanovnika od 16. stoljeća do 1900. te pregled broja rođenih, vjenčanih i umrlih za Tar, Vabrigu i Fratu u promatranom razdoblju. Kretanje broja te udjela porasta i pada broja stanovnika moguće je pratiti po popisima stanovništva, a budući da je prvi sustavni popis stanovništva proveden tek 1857., autorica se koristi sporadičnim podacima koje donosi Venecija pri kolonizaciji stanovništva te podacima koji su zabilježeni prilikom biskupskih vizitacija. Rast i pad broja stanovnika u određenim razdobljima autorica nastoji potkrijepiti podacima, prvenstveno navedenim u matičnim knjigama, ali i već poznatim saznanjima o kriznim razdobljima. U sljedećem se potpoglavlju posvećuje praćenju broja rođenih (krštenih), vjenčanih i umrlih u 18. i 19. stoljeću, uz njihove grafičke i tablične prikaze te analizu stopa nataliteta i mortaliteta, pomoću kojih prati krizna razdoblja, posebice godine gladi i epidemija.

„Tko su nezakonita djeca?“ (36-52) peto je poglavlje knjige, a u njemu autorica pokušava odgovoriti na niz pitanja vezanih za nezakonitu djecu te čitatelju približiti fenomen nezakonitosti i posljedice koje takav status donosi pripadniku društva ili, bolje rečeno, pripadniku margine društva. Nezakonita su djeca rođena izvan bračne zajednice, odnosno posljedica su nedopuštenih i tada skandaloznih veza, stoga su vrlo često bila društveno stigmatizirana. Bila su prisutna u svim slojevima društva te na svim područjima, a udio im je varirao s obzirom na razne čimbenike, poput povijesnoga razdoblja, geografskoga položaja, društvenih normi, gospodarsko-političkih razloga itd. Važnost zakonitosti djeteta, odnosno činjenice je li rođeno u braku ili nije,

može se iščitati iz matičnih knjiga krštenih, gdje se nezakonitost redovito bilježi i naglašava, a ulaskom rubrika u uporabu posebna je rubrika bila namijenjena upravo informaciji o zakonitosti djeteta. S pravne strane, za status djeteta ključan je čin prokreacije, točnije je li ono začeto u braku ili izvan njega. Dijete začeto u braku slijedi status oca i dobiva sva njegova prava dok dijete začeto izvan braka dobiva status majke. Upravo institucija braka donosi legalan položaj za majku pa začće, odnosno rođenje djeteta izvan braka majci daje sličan položaj u društvu kao i njezinu nezakonitu djetetu. Pri bilježenju nezakonitoga djeteta, u matičnim se knjigama navodi – ili bi se po pravilu trebalo navoditi – samo ime djetetove majke pa se pri upisu majčino podrijetlo navodi vrlo detaljno, što obično pri upisu žena u matičnim knjigama to nije slučaj. Iako su nedopuštene veze u ruralnim sredinama često bile „javna tajna“, a time i identitet oca nezakonita djeteta, očevo se ime u pravilu nije smjelo upisivati, a svećenika koji bi upisao ime oca biskup bi upozorio da to ne čini. Budući da je zakonitost djeteta izravno vezana za ustanovu braka, autorica donosi pregled njezina razvoja kroz povijest, s posebnim osvrtom na crkvenu koncepciju braka te uvjete koji su trebali biti ispunjeni da bi brak mogao biti sklopljen.

U sljedećem poglavlju, „Udio nezakonite djece“ (53-77), autorica analizira udio izvanbračne djece u Taru, Vabrigi i Frati te ih nastoji usporediti sa stanjem u ostalim istarskim mjestima. Zanimljivo je da je udio nezakonite djece veći što je veći i jači društveni pritisak i broj normi kojima se reguliraju odnosi i bračne veze. Autorica naglašava još neke čimbenike, a to su razlika u načinu života u urbanim i ruralnim sredinama, krizna razdoblja te naposljetku i duh vremena, odnosno razdoblja tzv. „raskalašenosti“ i „čistunstva“. U Istri je udio nezakonite djece varirao s obzirom na mjesto i razdoblje, a najviše se pritom ističu gradovi s velikom fluktuacijom stanovništva, primjerice Trst. Udio u Taru, Vabrigi i Frati (3,26 %) nešto je viši od prosjeka, no u drugim manjim istarskim mjestima udio se razlikuje s obzirom na pojedina razdoblja, a autorica zaključuje da je proporcionalan rastu broja stanovnika. Spolna se struktura nezakonite djece ponešto razlikuje: u Taru prevladavaju dječaci, dok je u Vabrigi i Frati udio dječaka i djevojčica podjednak.

„Sezonsko kretanje rođenja i začća“ (78-80) ovisi o nekoliko činitelja koji oblikuju trendove mjesečne distribucije rođenja i začća, a ističu se obujam radova, sezonske varijacije seksualnih poriva i društvena pravila. Analizom mjesečne distribucije autorica nastoji odgovoriti na pitanje poklapa li se udio

začetih i rođenih u pojedinom godišnjem dobu s prevladavajućim trendovima. Trendovi se razlikuju s obzirom na razdoblje te ponekad i s obzirom na pojedino mjesto. Najviše je djece začeto u proljeće i zimi, što vrijedi i za nezakonitu djecu, uz poneka odstupanja s obzirom na mjesec ili razdoblje.

Nezakonita djeca mogla su se naknadno ozakoniti, a sljedeće poglavlje „Ozakonjenja“ (81-89) govori o toj temi. Riječ je o načinima ozakonjenja, razdoblju od rođenja djeteta pa do čina ozakonjenja te o statusu majki naknadno ozakonjene djece. Informacija o ozakonjenju djeteta redovito se dopisivala u matičnim knjigama pa se autorici tako pružila mogućnost za analizu ozakonjenja. Naknadna ozakonjenja djece u 18. stoljeću u Taru i Vabrigi nisu zabilježena, dok za Fratu navedene podatke nije moguće izvući jer matice nisu sačuvane. U 19. stoljeću ozakonjene je djece 25 – 30 % od ukupnoga broja nezakonite djece, ovisno o naselju, a najčešći je način ozakonjenja bio sklapanje braka. Dijete se moglo ozakoniti i očevom izjavom da priznaje dijete, za što autorica donosi zanimljiv primjer slučaja Uršule Bigot i Antonija Kodnika, u kojemu Antonio prije odlaska u vojnu službu priznaje nerođeno dijete te uređuje djetetova i prava njegove majke Uršule. Najviše je djece ozakonjeno unutar mjesec dana do godine dana od rođenja, no nekoliko je slučajeva gdje se ozakonjenje događa nakon dugoga niza godina. Što se tiče statusa majki, najveći udio zauzimaju neudane žene, potom udovice te vrlo rijetko sluškinje.

„Nazivlje“ (90-111) govori o najčešćim osobnim imenima koja su se nadijevala nezakonitoj djeci u Taru, Vabrigi i Frati te o izrazima koji su rabljeni kako bi se istaknulo da je dijete nezakonito. Autorica donosi kratak pregled formiranja imena i prezimena, osvrćući se pritom na postupno zamjenjivanje narodnih imena kršćanskim, pri čemu opet vrlo značajnu ulogu imaju odluke Tridentskoga koncila. Što se tiče strukture imena izvanbračne djece, ona se ne razlikuje od strukture imena zakonite djece. Prevladavaju jednočlana imena, uz određeni broj dvočlanih, dok su višočlana vrlo rijetka. Najčešća muška imena su Antun, Ivan i Martin, a ženska Marija, Katarina i Antonija. Prelazi se na nazivlje kojima su svećenici označavali nezakonitu djecu u maticama krštenih (*illegitomo/a*, *padre incognito*, *figlio/a naturale di padre incognito*, *inlegitimo matrimonio*, *figlio/a spureo/a*...) te se uspoređuju s izrazima pronađenima u maticama krštenih nekih istarskih mjesta. Kroz nazivlje je moguće iščitati i stav svećenika o nezakonitima, čime se može naslutiti i sam odnos tadašnjega društva prema takvoj djeci. Autorica donosi vrlo slikovit primjer župnika Martina Velovića i njegovih upisa krštenja nezakonite djece,

a ističe se slučaj upisa djece nastale iz neozakonjene veze Daniela Decaneve i Katarine, pri čemu svećenik već spomenutim crtežima ruke koja upire prstom te pogrđnim nazivom *merda* umjesto imena djece vrlo jasno odaje stav prema vezi njihovih roditelja.

Prema Jacquesu Le Goffu i njegovoj tipologiji marginalnosti, nezakonita djeca spadaju u skupinu prezrenih, dok prema istraživanjima Damira Karbića nezakoniti nemaju legitimitet društva, no ipak nisu iz njega isključeni već im se nastoji pomoći. „Odnos prema izvanbračnoj djeci“ (112-126) poglavlje je u kojemu se analizira odnos društva prema njima. Iako marginalizirana, djeca nastala u neozakonjenoj vezi mogla su svojom snalažljivošću i sposobnošću dostići viši socijalni status, što autorica potkrjepljuje i ponekim primjerom. Odnos roditelja prema nezakonitima je različit pa tako varira od brižnoga odgoja i prihvaćenosti do potpunoga odbacivanja, ovisno o prirodi veze iz koje su djeca nastala. Dio poglavlja posvećen je i izloženoj, odnosno ostavljenoj djeci te nahodištima.

U posljednja tri poglavlja obrađuju se „Majke“ (127-140) nezakonite djece, „Kumovi“ (141-146) i „Babice“ (146-154). Majke izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frate najčešće su bile mlade djevojke u maticama navedene kao nečije kćeri, zatim mlade udovice, a ima i nešto slučajeva gdje se navodi samo ženino ime pa se može pretpostaviti da se radi o doseljenicama ili služavkama. Autorica donosi nekoliko primjera potonjih, a njihov je udio u odnosu na lokalne žene u 18. stoljeću gotovo podjednak. Majka nezakonitoga djeteta, pogotovo mlada neudana žena snosila je veliku odgovornost i teret sramote zbog narušavanja ugleda i časti svoje obitelji te autoriteta glave kuće. Kumovi su kao duhovni srodnici imali veliku ulogu pri krštenju djeteta te nerijetko i u njegovu daljnjemu životnome putu, stoga se odabiru kuma pridavala velika pozornost. U Taru, Vabrigi i Frati nezakonita su djeca obično imala po dvoje kumova i to kuma i kumu. Pri izboru kumova prisutna je tendencija k višemu socijalnom sloju, no to je ovisilo i o sredini pa je primjerice u Vabrigi i Frati više od polovice kumova nižega socijalnoga statusa, dok u Taru oko 54 % kumova pripada višemu društvenom sloju, što je nezakonitoj djeci moglo koristiti u vidu svojevrsne sigurnosti i pomoći, ali i ublažavanju stigmatizacije. Autorica nadalje donosi kratak pregled povijesti porodništva. Babice ili primalje imale su vrlo bitnu ulogu pri dolasku djeteta na svijet, i to ne samo zbog pomoći ženama pri porodu već i mogućnosti krštenja u nuždi, odnosno u slučaju životne opasnosti. Radilo se većinom o starijim i iskusnim ženama koje su umijeće pri-

maljstva stjecale u obitelji, u kojoj se prenosilo s koljena na koljeno. Sredinom 18. stoljeća carica Marija Terezija uvodi prvi tečaj primaljstva u Habsburškoj Monarhiji, no u praksi se pokazalo da većina babica nije imala položen ispit te je toj praksi trebalo dulje vrijeme da zaživi, posebice u ruralnim sredinama. Naime, u Taru su od 1850. do 1880. od 103 babice samo njih tri bile izučene. Unatoč činjenici da su se primalje vrlo često smatrale sumnjivim ženama za koje se pretpostavljalo da su se bavile magijom i travarstvom, povjerenje koje im je dala Crkva u slučaju opasnosti da dijete umre bez sakramenta krštenja neosporno pokazuje poštovanje koje su uživale u zajednici.

U „Zaključku“ (155-159) autorica sabire saznanja do kojih je došla te koja je iznosila kroz pojedina poglavlja. Slijede „Izvori“ (160-161), „Literatura“ (162-172) i „Prilozi“ (173-188).

Knjiga Monike Zuprić *Nevidljivi žig. Nezakonita djeca Tara, Vabriga i Frate u 18. i 19. stoljeću* cjelovit je pregled podataka o izvanbračnoj djeci na području Tara, Vabriga i Frate u dvostoljetnom razdoblju. Autorica donosi vrlo vrijedne zaključke koji se tiču odnosa prema toj vrlo osjetljivoj i marginaliziranoj skupini, nerijetko uz veoma zanimljive primjere iz života i rekonstrukciju njihova cjelokupnoga životnog puta. Knjiga je svojevrsno osvježenje te vrlo bitan prinos dosadašnjim saznanjima u istraživanju nezakonite djece te općenito marginalnih skupina na istarskom prostoru.

Gabriela Braić

**Giovanna Jerolimić, *Otoci Cres i Lošinj u doba francuske vlasti*,
Otočki ljetopis Cres-Lošinj, br. 16, Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora
Cres-Lošinj, 2019., 132 str.**

U izdanju Katedre Čakavskog sabora Cres-Lošinj izdana je u ljeto 2019. knjiga mlade povjesničarke Giovanne Jerolimić *Otoci Cres i Lošinj u doba francuske vlasti*. Iako je vremenski raspon koji knjiga tematizira vrlo kratak, svega nekoliko godina, tema je vrlo iscrpno obrađena. Knjiga je prošireni diplomski rad koji je autorica obranila 2017. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli pod mentorstvom Slavena Bertoše.

Valja naglasiti da je knjiga nastala proučavanjem izvorne arhivske građe iz Arhiva Župe Veli Lošinj, Državnoga arhiva u Rijeci te arhiva obitelji